

HİKÂYELER ANLATIRKEN ÖZNE(L)LİKLER KURMAK:

ANNE, YURT, JİLET¹

Nihan Bozok²

*saçlarını eski masalarda tarayan çocuklar
yastığınızın altında geçmiş zaman bilgisi...³*

BAŞLANGIÇ

Bu yazı, hayatlarının bir bölümünde yetiştirme yurdunda kalmış genç kadınların kendi hayat hikâyelerini anlatmaları üzerine kuruludur. Hikâye anlatmak güçlendirici, yaratıcı, dönüştürücü ve direnişçi potansiyeller barındırır. Bir hayat, yaşanırken olduğu gibi hikâye edilirken de başka hayatlarla, içinde yaşanan dünyayla o dünyanın güç ilişkileriyle kesişir, biçimlenir ve aynı zamanda onlara meydan okur. Hayatımızın hikâyesini anlatmaya girişmek “nihai olarak tarihsel ya da biyolojik süreçlerin piyonları olmadığımızı, ama sandığımızdan da fazla kendi hayatlarımızın oluşturucusu ve kendi hikâyelerimizin anlatıcısı olduğumuz yolundaki korkutucu ama güçlendirici perspektifle oynamamız için bizi özgürleştirebilir” (Randall, 1999, s. 26). Dolayısıyla, bir insan için hayatını anlatma girişimi, tüm belirleyici ilişkiler içinde kendi özgül konumunu keşfetmek, kendi deneyimlerini diğerlerinden ayırmak, biricikleşmek ve özne olmak yolunda önemlidir.

Yazı boyunca, yetiştirme yurdunda kalma deneyimi olan bir grup genç kadının kendi hayat hikâyelerini nasıl anlattıklarından yola çıkarak, bana anlatılan bu hikâyelerin bölük pörçük parçalarını, belirli eksenler odağında, yeniden anla(t)mayı hedefliyorum. Yazıya kaynaklık eden veriyi, kesintili olarak devam eden ve üç yıla yayılan bir alan araştırması sonucunda derledim. Araştırma süresi boyunca, yetiştirme yurdunda kalmış, on yedi ve otuz beş yaş aralığında, yirmi iki genç kadınla, ortalama üç dört saat süren derinlemesine mülakatlar yaptım.⁴ Görüştüğüm genç kadınların bir kısmı halen yetiştirme yurdunda kalmakta idi. Bir kısmının ise yurt ile ilişkisi kesilmişti. Genç kadınların yurtda kalma süreleri, yurda gelme

nedenleri, kaldıkları yurtlar, eğitim durumları, aileleri ya da akrabaları ile ilişki biçimleri de farklılık gösteriyordu. Ortak noktaları ise, hayatlarının belirli bir döneminde yetiştirme yurtlarında kalmış olmalarıydı.

Araştırma boyunca, yetiştirme yurdu deneyimi olan genç kadınlardan dinlediğim hayat hikâyeleri, söz konusu kadınların sıklıkla karşılaştıklarını belirttikleri aşağılanma, farklı görülme, kabul görmeme, dışlanma, suçlanma, yalnızlık, damgalanma gibi durumların üstesinden gelebilmek için geliştirdikleri belli başlı tutunma ve karşı çıkma stratejileriyle örülüydü. Ve dahası hikâyelerin bizzat anlatılma biçimleri kendi başlarına birer stratejiydi. Bu hikâyeler, bir taraftan, anlatanın, kendi yaşamını kendisi için meşru kılmaya çalışan bir tutarlılık zeminine ulaşma çabasıyla dillendiriliyordu. Diğer taraftan, dinleyenin olası önyargıları gözetilerek, tahmin edilmeye çalışılarak, bazı yaşanmışlıklar gizleniyor, saklanıyor ve farklı anlatılıyordu. Yetiştirme yurdu deneyimi, bu deneyimin öznelere olan genç kadınlar için kendi toplumsal konumlarını anlamlandırmada, dışarıyı görmede, yorumlamada ve anlamada yurttaki kalanlar için özgül ve belirleyici bir çerçeve oluşturuyordu. Bir araştırmacı olarak ben de bu hikâyeleri dinlerken, bunları bir metin aracılığıyla kendi hikâyeleme dilime çevirirken ve hikâyeleri ‘bilimsel’ anlatımın sınırlarına sığdırmaya çalışırken çeşitli zorluklarla karşılaştım; yapmakta olduğum çalışmanın temellerini ve yapma biçimimi yeniden yeniden gözden geçirmek ve değerlendirmek zorunda kaldım.

Bu yazıda öncelikle, yetiştirme yurdunun resmi hikâyelemede nasıl temsil edildiğini ve bu temsilin neden terk edilmesi gerektiğini anlatmaya çalışacağım. Daha sonra dinlediğim hikâyeler arasından seçtiğim üç örnek hikâyeye odaklanarak, hem dinlediğim hikâyelerin örülüş biçimlerini hem de bu hikâyeleri dinlerken bir araştırmacı olarak kendimi nereye konumlandığımı anlamaya ve anlatmaya çalışacağım.

RESMİ HİKÂYELEMENİN UZAĞINDA DÜŞMEK GEREĞİ

Yetiştirme yurdu deneyimi ve bu deneyimin öznelere resmi dilde hikâyesiz bir hikâye edişle temsil edilmektedirler. Şöyle ki, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) resmi internet sayfasında⁵ *yetiştirme yurdu* “13–18 yaş arası korunmaya muhtaç çocukları korumak, bakmak ve bir iş veya meslek sahibi edilmeleri ve topluma yararlı kişiler olarak yetiştirilmelerini sağlamakla görevli ve yükümlü olan yatılı sosyal hizmet kuruluşları” olarak

tanımlanmaktadır. Söz konusu resmi kaynak, *korunmaya muhtaç çocukların* içinde buldukları durumu “beden, ruh ve ahlak gelişimleri veya şahsi güvenlikleri tehlikede”⁶ biçiminde tarif ettikten sonra, onların kim olduklarını şu maddelerle özetlemiştir: “a) ana veya babasız, ana babasız, b) ana veya babası veya her ikisi de belli olmayan, c) ana veya babası veya her ikisi tarafından terk edilen, d) ana veya babası tarafından ihmal edilip, fuhuş, dilencilik, alkollü içkileri veya uyuşturucu madde kullanma gibi her türlü sosyal tehlikelere karşı savunmasız bırakılan ve başıboşluğa sürüklenen çocuklar”⁷ SHÇEK’in bağlı bulunduğu Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, kendisini ve misyonunu ise şöyle tariflemektedir: “81 ilde il müdürlükleri ve bağlı kuruluşları ile ülkemizde korunmaya muhtaç çocuk, genç, yaşlı, özürlü kişi ve ailelere gündüzlü ve yatılı hizmet götüren en büyük ailedir.”⁸

Resmi tanımların soğuk dilinde, yetiştirme yurtlarında yetişen çocuklar, devlet eliyle kurulup işletilen büyük bir “ailenin” neredeyse tamamen edilgen ve oldukça sorunlu üyeleri olarak resmedilmekteler. Dahası onlar, bakıma ve korunmaya muhtaç, kimsesiz, ruhen, ahlaken ve bedenen istenen durumda olmayan, sosyal tehlikeleri karşı savunmasız, başıboş, fuhuşa, dilencilğe, alkole, uyuşturucuya bulaşmış ya da bulaşma riski altındaki kişiler olarak görülmekteler. Resmi dilin damgalayıcı, dar, yapısal süreçlere de biyografilere de gönderme yapmayan, hayat hikâyelerinin zorluğundan dem vurmayan, mücadele etmeyi hiç akla düşürmeyen üsttenciliğinde ve işleri neredeyse suçlamaya kadar götüren üslubunda yetiştirme yurtlarında *yetişenlerin* bir sorun yumağı olarak tariflendiği apaçıktır. Bu dil, yetiştirme yurdu deneyimi olan insanların hayatında olup biten her şeyi tarihsiz bir boşluğa yazar; bizden sebepsiz sonuçlara inanmamızı ister; üstelik sonuçların da öyle olup olmadığı şüphelidir. Ve böylece, tıpkı uygulamada on yıllardır olageldiği üzere nedenleri sorgulamak ve bu nedenlere yönelik mücadeleler vermek gibi fikirlere hiç olanak tanımaz. Seçilmiş sonuçlardan temsiller kurar ve önyargı devşirir durur. Böyle bir dilin yıkıcılığından ve verimsizliğinden hızla uzaklaşıp, adına konuşulan yaşamların bizzat deneyimleyenleri tarafından nasıl anlatıldığına bakmak, mücadeleciler ve devirici bir dil kurmak açısından elzemdir.

Şöyle ki, yetiştirme yurdunda kalmak zorunda olmak, yukarıda yer verdiğim tanımların yansıtmadığı ya da çarpıttığı başka gerçeklikleri ve elbette zorlu hayat deneyimlerini içerir. Yetiştirme yurdu yaşantısı toplumsal bağlamdan kopuk, kesin sınırlarla yurt binalarının içine kapatılmış, yurt duvarlarının içindeki dinamiklerde işleyen süreçlerde şekillenmez. Bununla birlikte, yurttaki kalanların bireysel hikâyeleri de birkaç maddeyle özetlenmeyecek kadar çok

olasılık barındırır. Gündelik olanın akışı içerisinde, bu bireysel hikâyelerden kaynaklanan acılar, üzüntüler, yoksunluklar, suçlanmalar, kayıplar ve güvensizlikler, hâlihazırdaki toplumsal değer yargılarıyla, dışlanmayla, aşağılanmayla ve sınıfsal belirleyenlerle ilişkilendirilir. Hal böyle olunca, yetiştirme yurdu deneyimi toplumsal alanda alta sıralanmanın ve bireysel acıların birlikte örüldüğü bir ilişkiler ağında şekillenir. Ve eğer bu deneyimlerin özneleri kadın ise tüm bu andığım eksenler ataerkillik ve ondan kaynaklanan bitmek bilmez baskılarla bir kez daha, bir kez daha kuşatılır.

Ne var ki, bu deneyimin özneleri, resmi dilin acımasızca ve önyargılı bir biçimde işaret ettiklerinin aksine, başlarına geleni çaresizce kabullenmezler ve hayat hikâyelerinin onları oradan oraya istediği gibi savurabileceği edilgen bir konuma yerleşmezler. Hayatla başa çıkmak için güçlü yaşam stratejileri geliştirirler.⁹ Aşağılanmanın ve saldırgan tutumların sürekli mübadelesine dayanan bir gündelik hayat ekonomisinde, kendilerine yönelik olumsuz, aşağılayıcı sözlere, bakışlara, değerlendirmelere karşı kimi zaman saldırgan tutumlar geliştirir, kimi zaman da gizlenerek, saklanarak, gerçeği çarpıtarak bu tutumları idare ederler. Ve büyük ölçüde aşağılanmaya, dışlanmaya karşı verdikleri yanıtlarla biçimlenen insan ilişkileri durmadan aksayan bir ritimde devam eder (Vaneigem, 1996, ss. 33-34).

DİNLEMENİN, ANLAMAMIN, YORUMLAMANIN ÇETİN YOLLARI

Araştırma boyunca yaptığım görüşmelerin tümünün çok katmanlı bir yapısı vardı ve bu katmanlar hep birbirinin içine devrilerek hayat hikâyelerini oluşturuyorlardı. Genel itibariyle görüşmelerin başlangıcında ve sonlarına doğru dile getirenler birbiriyle çelişiyor, birbirinin geçerliliklerini ortadan kaldırıyor. Bazı durumlarda hayat hikâyeleri farklı kişilere farklı biçimlerde anlatılıyordu. Dinleyenin kim olduğuna bakılarak hikâyenin tümü, bir kısmı ya da ayrıntıları değiştiriliyor veya gizleniyordu. Bazen de iki kardeşin aynı olayı anlatma biçimleri ve anlatılırken olayın nasıl gerçekleştiği de tamamen farklı olabiliyordu.¹⁰ Ancak görüşmelerde anlatılanların hangileri ya da ne kadarı doğru gibi bir soruya hiçbir zaman odaklanmadım. Hikâyelerin, anıların, deneyimlerin, tanıklıkların neden başka başka anlatıldığına ve *tutarsız* anlatımların nelerin üstünü örtüp, neleri ortaya saçtığına odaklandım. Böyle dinleyince, *tutarsızlık* gibi gözükken noktalar anlatan kişinin hayat hikâyesi bağlamında ya bireysel bir tutarlılık çizgisine kavuşuyor, ya da bilinmesi istenmeyen bir meselenin etrafına duvar örüyordu.

Anne

Görüştüğüm bir genç kadına “*bana hayat hikâyeni anlatır mısın?*” sorusunu yönelttiğimde, cevaben şöyle bir soruyla karşı karşıya kaldım: “*Zaman sıralamasına göre mi, öğrenme sırasına göre mi?*” Bu soru, tam da William Lowell Randall’ın *Bizi Biz Yapan Hikâyeler* çalışmasında andığı sorulara benziyordu: “Yeninin özgüsüyle eskinin atkısından, hem daha önce görülmemiş hem de önceden planlanmamış olandan, gelecekte bugüne gelen ve geçmişe doğru kayandan hayatlarımızı nasıl dokuyacağımıza ilişkin soruları oryaya koyarız” (1999, s. 83). Randall’a göre bu soruları ortaya koyarak hikâyelerimizi de nasıl anlatacağımızı seçeriz. “...bazılarımız her günü yepyeni bir sayfa ya da bölüm, sürekli değişen bir serüvenmiş gibi yaşarken, bazılarımız için defalarca tekrarlanan hep aynı hikâyeye, hatta aynı bölüm ve dize anlamına gelir” (s. 83).

Karşılıklı sorulan iki soruyla başlayan bu görüşmede genç kadın, *yeninin özgüsü* ve *eskinin atkısıyla* başa çıkmaya çalışırken ikinci biçimi benimsemişti. Tutarsız tekrarlardan başa dönüyor ve aslında aynı mesele etrafında bir sonuca ulaşmaya çalışıyordu. Sürekli değişime açık bir serüveni değil, tekrarlardan yorulmuş bir dizeyi tekrarlıyordu. Dinlediğim genç kadın hayatını hem zaman sırasını, hem de öğrenme sırasını gözeterek ve de gözet(e)meyerek anlattı. Hikâyesi, varlığı veya yokluğu derin bir tereddütte gömülü bir anne üzerine kuruluydu: genç kadının yurttan kalmaya başlamasının üzerinden yıllar geçmişti ve bir gün yurttaki dosyasına ulaştığında bir annesi olduğunu öğrenmişti. Ama bir kardeşi olduğunu önceden biliyordu çünkü onunla görüşüyordu. Koruyucu ailede olan kardeşi ona annelerinin varlığından söz etmişti elbette ve fakat inanmamıştı çünkü onu görmemişti. Kardeşinden aldığı bilgi uzunca yıllar kafasını karıştırmıştı ve sonunda dosyasına bir şekilde ulaşıp *gerçeği* öğrenmişti. Ama zaten daha önce dosyasını gören bir arkadaşı ona dosyasında annesinin varlığından söz edildiğini anlatmıştı. Sonuçta annesi vardı; bunu biliyordu. Bir annesi olduğunu farklı zamanlarda defalarca öğrenmişti. Bu öğrenme ve zaman sıralaması meselesinin, genç kadının hikâyesini anlatırken ve elbette onu yaşarken yarattığı duygu karmaşası, görüşmedeki uzunca bir sessizliğin ardından, genç kadın tarafından şöylece nihayete erdirildi: “*Ama yuvadayken beni ziyarete geliyomuş. Anne geliyomuş*”. Belki de karmaşanın kalbinde yatan iki cümle nihayet söylenmişti. Annenin gelmiş olması geriye dönük bir arzu olabilirdi; bir gerçek olabilirdi; hayatını dinlemeye kalkışan bir yabancıya (bana) geldiğinin söylenmesi gerekebilirdi; o anda onu dinleyen biriyle (benimle) içtenlikle

paylaşılan, mutluluk vermiş bir geçmiş yaşantı olabilirdi... Ancak, tüm bu rahatlıkla çoğaltılabilecek olasılıkların açığa vurduğu, ortada yeterince bir anne olmayışıydı. Bu olmayış, genç kadının hayat hikâyesini anlatma biçimini belirliyordu. Çelişkiler, eksik bilgiler ya da yalanlarla değil bir annenin yeterince olmayışıyla karşı karşıyaydım.

Bu hikâyede, görüşme boyunca anlatının değişmesi ve sürekli yeni katmanların açılması söz konusuydu. Görüştüğüm genç kadının kendisinin bildiği ve yorumladığı bir hayat deneyimi vardı ve bu deneyime SHÇEK'in kendi hayatına dair tuttuğu kayıtlardaki bilgiler, kardeşinden ve arkadaşından öğrendikleri de ekleniyordu. (Ve şimdi bu hikâye araştırmacı tarafından yazılınca bu katmanlara bir de 'araştırmanın' metin yoluyla bilgi ve temsil üretimi de yine bir katman olarak ekleniyor.) Bu mesele şöyle okunabilir: Bir yandan, tüm bu bilgi kümeleri ilişkisellik içinde birbirlerini var ederler; diğer yandan, hayatın ve onun olay örgüsünün iki farklı gelişim süreci vardır (Randall, 1999, s. 145). İlişkisellikleri ve gelişim süreçlerini kavramak birçok açıdan önemlidir. Bu kavrayışlar bir araştırma sürecinde görüştüğümüz kişileri dinlerken karşılaştığımız çelişkilerin kaynağına (yukarıda anlattığım hikâyede bu bir annenin yeterince olmayışı) ışık tutabilirler.

Diğer taraftan, görüşmelerde bunca katmanın açılması araştırmada feminist bir metodoloji benimsemiş olmamdan da kaynaklanmaktaydı. Yani "saha çalışmasında feminist ikilemler" yaşamaktaydım (Wolf, 2009, s. 372). Zira, feminist metodoloji ile yürütülen bir araştırmada araştıran ve araştırılan'ın arasında kurulacak ilişkide eşitlik ve arkadaşlık umudu vardır. Araştırmacı, araştırılanla mesafesini sorgulamaya ve bu mesafeyle yüzleşmeye çalışır. Araştırmacı kurduğu ilişkide karşı tarafı sömürmediğini kendisine göstermek için çeşitli yollara başvurur; çeşitli dayanaklar arar (s. 399). Ama diğer taraftan, Judith Stacey'nin belirttiği üzere görüşülenlerle kurulan arkadaşlıklar büyük bir mahremiyet alanının araştırmacıya açılmasına yol verir (akt. Wolf, 2009, s. 400). Yukarıdaki hikâyede de böyle bir durum sözkonusuydu.

Hikâyeyi anlatanla kurduğum yakınlık ve geliştirdiğim diyaloglar görüştüğüm genç kadını hikâyesini anlatmaya sevk ediyordu. Fakat hikâyeyi anlatılırken çektiği sıkıntı beni rahatsız ediyordu. Çünkü karşımdaki genç kadın, kendisinin de bir türlü netliğe kavuşturamadığı bir durumu, onu rahatsız eden tüm ayrıntılarını da anımsamaya çalışarak ifade etmeye çalışıyordu. Bu durumda, anlatılması bunca sıkıntı yaratan bir hikâyenin anlatılmasını neden istiyordum? Bu yaptığım araştırmanın bizzat kendisine meydan okuyan bir soruydu. Neden o anda açıklığa kavuşturamayacağımı bildiğim (böyle bir yükümlülüğüm var mıydı; yoksa bile bu durumu

sorgulamama engel değildi) bir karmaşanın, anlatanın anlatırken onca sıkıntı yaşamasına rağmen, hala sorular yönelterek ve karşılıklı konuşarak anlatılmasını istiyordum. Sorularımın cevabı, yine beni bu sorularla karşı karşıya bırakan meselede, yani araştırma içinde iktidar pozisyonuna yerleşmeden karşılıklı konuşma ve diyalog kurma eylemlerine yüklediğim anlamlardaydı.

Paulo Freire'nin Ezilenlerin Pedagojisi'nde diyalog üzerine şöyle yazar:

... insanların kendi sözlerini söylemesiyle ve dünyayı adlandırmasıyla dünya dönüşüme uğruyorsa, diyalog, insanların insan olarak taşıdıkları anlamın hakkını verme tarzı olarak kendini dayatır. Bu bakımdan diyalog varoluşsal bir gerekliliktir ... diyalog dünyayı adlandıran insanlar arasında bir yüzleşme olduğu için, bazı insanların ötekiler adına bu yüzleşmeyi gerçekleştirdiği bir konum olamaz. Diyalog bir yaratma edimidir; bir insanın başka bir insan üzerindeki egemenliğinin kullanışlı bir aracı olarak hizmet edemez. Diyalogda içkin olan egemenlik, diyalogcuların dünya üzerindeki egemenliğidir; insanların özgürleşmesi için dünyanın fethedilmesidir (2010, s. 66).

Diyalog kurmak, hiç olmazsa bunun için çaba harcamak araştırmacıyı pasif ve üsttenci bir dinleyici konumuna yerleşmekten korur. Diyalog altta yatanı çıkarabilir, ifşa edebilir ve hiç olmazsa gerçekleştiği anda altta yatanın ortaya çıkmasıyla taraflar nedenlere meydan okuma gücünü kendilerinde bulabilirler. Bir araştırma sürecinde yarattığı ikilemlere rağmen, araştırmacının da araştırılanın da güçlenmesi potansiyelini barındırır.

Yurt: “ondan sonra kalınan” bir yer

Yaptığım her görüşmede, genç kadınlara yurt yaşantısının nasıl olduğunu ve onlar için şimdi ne ifade ettiğini sordum. Bu sorular yanıtlanırken kurulan hikâyeler, genç kadınlar için muğlak duygu durumlarının bir arada varlığını sürdürdüğünü ortaya seriyordu. Yurdun nasıl bir yer olduğu sorusunu yönelttiğim bir genç kadın hikâyesine şöyle başladı: “*Orası da aslında büyük bir aile. Hemen hiç tanımadığınız çocuklar gelip sizinle oynamaya başlıyor. Öğretmenler öyle. İlk başlarda ben biraz ağladığımı hatırlıyorum. Sonra, çok kısa sürüyor, seni alıyorlar gezdirmeye başlıyorlar işte. Oyuncaklar arkadaşlar, ondan sonra kalıyorsunuz.*” Genç kadının hikâyeye başlarken yaptığı olgun girizgâhla başka görüşmelerde de karşılaştım. Genç kadınların birçoğu “*ondan sonra kalıyorlardı*”. Bazen alışıyorlardı; bazen sevmiyorlardı; bazen nefret ediyorlardı; bazen sığınıyorlardı; bazen keder basıyordu; bazen umarsızlık çöküyordu; ama işte “*ondan sonra kalınıyordu*”. “*Ondan sonra*

kalınıyordu” ve her bir genç kadının terk edilme ya da kayıplarla biçimlenmiş hikâyesi biricikleşiyordu.

Hikâyesini “*ondan sonra kalıyorsunuz*” ifadesindeki çaresizlik çağrışımlarıyla açan genç kadın, bu eşiği atlayınca yurdun ona esas üzüntü veren tarafını anlatmaya başladı. Genç kadın, çocukluğunu hatırlayamadığı için çok üzgündü. Nasıl bir çocuk olduğunu öğrenmek için yurttaki dosyasına bakmıştı: “*yuvadayken daha sonra yurda gittiğimde dosyama bakmıştım, yani yuvadayken hakkımızda açılan dosyalara, aslında hareketliymişim. Yani grupla beraber oyun oynamayı severmişim falan filan yazıyordu.*” Bu hikâye ona yetmemişti. Yurdun çocukluğuna ilişkin tuttuğu kayıtlardan bulup çıkardıkları ona bir şey söylemiyordu. Çocukluğunu başka türlü dinlemek ve hatırlamak istiyordu. Kaldığı yuva ve yurt küçük bir şehirde olduğu için orada kendisini tanıyanlar vardı. Onlara da sormuştu: “*yani onlar böyle bahsettiklerinde ashıda yuvada yaramaz ve böyle az sevilen ama böyle yaramaz öyle bir şeymişim.*” Peşine düştüğü kaybı yine bulamamıştı. Çocukluğundan hatırladığı çok az şey vardı. Ona göre bunlardan en yaralayıcı olanı yuvada sürekli saçlarını kesmeleriydi: *Orayla ilgili benim aklımda en çok kalan, beni en çok yaralayan odur. Saçtır. Çünkü düşünüyorsunuz, yani istiyorsunuz uzun olsun. Kız olduğunuz anlaşılın diye saçınız ıslatıyorsunuz sürekli hani böyle kâkül yapmaya çalışıyorsunuz ve kâkül bile olmuyor yani o saçlar. Bana her gün kesiyorlarmış gibi geliyordu. Ama haftada birmiş yani. Gittim sordum haftada bir kesiyorlarmış*”. Ve hikâyedeki hüznü dağıtmak için gülerek başka şeyler hatırladığını da ekliyordu: “*En çok hatırladığım şeyler onlar hani televizyon falan, kalorifer petekleri boyum onlara yettiği için onları hatırlıyorum o tarz şeyler.*” Genç kadınla kurduğumuz diyalogun sonlarında yurtla kurduğu bağı şöyle tarif etti: “*kendimi ait hissediyordum ama bir aileye değil yani böyle bir bir yere, bazı bazı kavramlara falan ait hissediyordum. Ama öyle bilmiyorum. İçi dolu mu? Boş mu? Hala bilmiyorum bazen düşündüğümde evet ait hissediyorum, bazen düşündüğümde hayır değil diyorum.*”

Yurda ilişkin “bir aile gibiydi” vurgusuyla başlayan, sonra bir geçmişsizliğe, aidiyetsizliğe, arada kalmaya doğru yol alan bu hikâye yapısıyla araştırma boyunca sık sık karşılaştım. Neredeyse tüm görüşmelerde başlangıçlarda kurulan cümlelerin yansıttığı yurt yaşantısıyla, görüşmeler ilerledikçe anlatılan yurt yaşantısı birbirinden farklıydı. Görüşmeler temkinli bir yurt tanımlamasıyla başlıyordu. Bu başlangıçlarda yurt, “*büyük bir aile*”, “*kalabalık bir aile*”, “*hep yeni kardeşlerin de geldiği bir ev*”, “*sığındığımız bir çatı*”, “*sonuçta bize kucak açan bir yer*” olarak anlatılıyordu. Yurdun bir aileye ve ailenin yaşadığı bir eve benzetilmesi,

ilk bakışta genç kadınların yurt yaşantısını sahiplendiği, onayladığı, üyelerinden bazılarının eksildiği ya da parçalanmış olan ailelerinin yerine -biraz da olsa- koydukları izlenimi oluşturuyordu. Yurda ilişkin ilk anlatılanlar için sanki söz birliği edilmişti.

Bu söz birliği, James C. Scott'ın *Tahakküm ve Direniş Sanatları: Gizli Senaryolar*'ında tartıştığı *kamusal senaryolara* benziyordu (1995). Scott'a göre, *kamusal senaryo*, tâbi olanların, hâkim olanlarla ilişkilerinde ve diyaloglarında devreye soktukları söylemsel stratejilerdir. Bu senaryoda, *aşağıdakiler*, hayatta kalmak ve örtük bir biçimde mücadele etmek için, *yukarıdakilerle* karşılaştıklarında kendilerine ilişkin yanlış tanıtımlar üretirler. (Scott, 1995, ss. 24-25). Yurdu başlangıçlardaki tanıtımına ilişkin söz birliği, aslında Scott'un tariflediği *kamusal senaryoya* çokça benzeyen bir *temkinli senaryonun* oynandığını gösteriyordu. Tam olarak bir *kamusal senaryo* değildi çünkü genç kadınların gözünde kesin bir iktidar konumunda değildim. Görüştüğüm genç kadınların çoğuyla aynı ortamda bir süre kalmış, birlikte yemek yemiş, acılarını dinlediğimi düşünmüş ve kendi hayatıma dair bir şeyleri paylaşmıştım. Genç kadınlar beni bazı durumlarda “*sosyolog abla*”, bazen sadece “*abla*”, bazen “*arkadaş*”, bazen “*öksüz yetim duası almış iyi biri*”, bazen “*çok soru soran biri*” olarak çağırıyorlardı. Bu yakınlık konumumu muğlaklaştırıyordu. Ne tam anlamıyla dışardan, ne tam anlamıyla içerden biri olabiliyordum. Bu muğlaklık iktidar konumlarına karşı devreye giren *kamusal senaryodan* farklı bir *senaryoyu* devreye sokuyordu. Genç kadınlar, kendi konumlarının ve yaşantılarının bir başkasının gözünden bakarak değerlendirmesini yapmak, gözünden bakılanın yurda ilişkin kanaatini yönetmek için, öncelikle olumlu bir girizgâh yapıyorlardı; görüşmeleri *temkinli senaryo* ile açıyorlardı.

Yukarıda anlattığım çocukluğunu arama hikâyesinde olduğu gibi, başlangıçta, genç kadınlar toplumsal alanda genel kabul gören -ve aslında bizzat kendisi sorunlu olan- bir aile temsilini devreye sokuyorlardı. “Aile içi ilişkiler ve evin kendisi genellikle dış dünyanın tehlikelerinden kaçabilecekleri bir yer sunarak aile üyelerine rahatlık ve güvenlik sağlayan unsurlar olarak temsil edilmektedir” (Lupton, 2002, s. 230). *Temkinli senaryo* bu temsile dayanıyordu. Görüştüğüm genç kadınlar, bir ailede büyümemiş olmaktan dolayı sıklıkla karşılaştıklarını ifade ettikleri önyargıları ve suçlamaları kendilerinde uyanık tutarak, birkaç gün önce tanıştıkları birine karşı temkinli olmayı seçiyorlardı. Ancak, hayat hikâyesinin büyük bir bölümünün geçtiği bir yeri olduğundan başka anlatmak, genç kadınların hayat hikâyelerinde gedikler açıyordu. Hayatlarının ortadan kaldırılamaz bir parçasını yok

saydıklarında ya da farklı anlattıklarında yaşamlarının bir parçasıyla diğer parçaları arasında bölünmeler yaşıyorlardı.

Bu durumda, görüşme içinde diyaloglar ilerledikçe, genç kadınlar yurda ilişkin temkinli anlatımları terk ederek, kendi hayat hikâyelerinin bütünlüğü içinde yol almaya başladıklarında yurdun tanımları da değişmeye başlıyordu. Başlangıçlarda olumlanan, ayrıntılarına hiç girilmeyen, hakkında *“normal bir ev gibiydi, aile gibiydi, sadece birazcık farklıydı”* denilen yurt, diyaloglarımız ilerledikçe başka bir yere dönüşüyordu. Genç kadınlar, *“yurtlarda neler olmuyor ki”, “yurtta kalmayı kim ister”, “acı dolu günlerdi; hatırlamak bile zor geliyor”* gibi ifadelerle koridorlar açıyor ve konuşmalarımızın başlarında anlattıklarından farklı bir yurdun odalarının kapılarını açıyorlardı. Ancak temkinli senaryoyu devreden çıkarıp başka kapılar açmaya başladıkça, genel kabul gören temsillerden uzaklaşıyor ve kendi deneyimlerinin dillerinden devşirdikleri hayat hikâyelerini anlatmaya başlıyorlardı. Böylece kendi hayatlarını onlara anlat(may)an resmi kayıtlardan, genel kabul gören toplumsal temsillerden sıyrılıp, hayatlarına dair anlamlar oluşturma sürecinin öznelere oluyordular.

Jilet

Yaptığım görüşmelerde, genç kadınların hikâyeyi nasıl anlatacaklarına dair tercihleri her zaman hayat hikâyelerindeki kafa karıştırıcı unsurlardan ya da bir türlü bilgisine ulaşamadıkları geçmişin boşluklarından beslenmiyordu. Bazen anlatan kişinin açıkça muhatabını idare etmesine bağlanabiliyordu. Diğer bir deyişle, sorduğum soruların cevaplanmasında, daha önce andığım üzere, belirli stratejiler devreye giriyordu. Bu stratejilerden birisi de muhatabını idare etmeydi.

Görüştüğüm genç kadınlardan birinin kollarında çok fazla jilet izi olduğunu fark etmiştim. Ve bunun üzerine ona, *“bunları ne düşünerek yapmıştın? Şimdi bunlar senin için ne ifade ediyor?”* sorularını yönelttim. Jilet izlerine dair söyleyeceklerinden onun geçmişine doğru açılacağımızı ya da duyguları üzerine konuşabileceğimizi hissediyordum. Şöyle bir cevapla karşılaştım: *“İçimdeki acı çok fazlaydı. Bunu yapınca acıyı daha da iyi hissediyorum. Bedenime zarar verince rahatlayacağımı zannediyorum”* dedi ve hemen ardından ekledi: *“aslında ben bunun yanlış olduğunu biliyorum, çünkü insan kendi bedenine zarar verince dünyadan, annesinden, babasından öcünü alamıyor. O yüzden yapmadım bir daha”*. Cevaplar

gerçekten etkileyiciydi. Kendisini yeterince tanıyan, yaptıklarıyla hesaplaşan, yaptıklarının nedenlerine ulaşabilmiş birinin sözlerine benziyordu. İfade ediliş biçimleri tereddütsüzdü. Çekilen acının bedene kazınmasından, acıların öç alma isteği yarattığından dem vuruluyordu. Genç kadın beden diliyle, bakışıyla, bu sözleri söylerkenki üslubuyla konuyu net bir biçimde açıklamıştı. Karşısında söylenecek söz ya da boşluk da bırakmıyordu. Bu soruların ve cevapların ardından, görüşmemiz yurt yaşamının birçok ayrıntısına, mesela yurttaki bakıcı annelere, yurttaki arkadaşlıklara, genç kadının okula ilk başladığı zaman yaşadığı zorluklara uğrayarak devam etti. Ne var ki daha sonraları jilet izleri konusunda aynı cevabı farklı genç kadınlardan da duydum. Çok şaşırmıştım. Uzunca zaman üzerine düşündüğüm, özgün olduğunu düşündüğüm bir cevap nasıl böyle tekrar ediyordu? Bu cevabın üzerine gittim. Mesele basitti. Genç kadınlar yurttayken jiletle vücutlarını çizdiklerinde psikoloğa yönlendiriliyorlardı ve bana verdikleri cevapların bazıları da işte bu psikolog görüşmelerinde duydukları, öğrendikleri sözlerdi. Demek ki bu cevapla ilk karşılaştığım görüşmede aslında genç kadın daha önce öğrendiği ve tekrarlamakta olduğu bir cevapla hayatına dair anlatmak istemediklerinin etrafına kalın bir perde çekiyordu. Bu görüşme boyunca hem çok şey konuşmuştuk, hem de hiçbir şey. Kesin olan o kalın perdeyi aralayamadığımızdı. Genç kadın güvenli bulduğu bir açıklamanın ardına duygularını ve yaşantılarını gizlemişti. Ve belki daha fazla konuşmamak için, belki hislerini açıklamak istemediği için ya da muhatabını (beni) bu konuda konuşulacak uygun bir kişi olarak görmediği için görüşmemiz boyunca beni idare etmişti.

Gizleme ya da hayat hikâyesini bağlama göre yeniden yeniden kurma basit bir yalancılıktan çok daha fazlasıydı. Araştırma boyunca, yetiştirme yurdu deneyimi olan genç kadınların söyledikleri yalanları, vücutlarına attıkları çizikleri, bazen kendilerini acındırmalarını, bazen kavga çıkarmalarını, öfkelerini ifade etme biçimlerini, birbirlerine karşı acımasızlıklarını ve daha birçok olumsuz davranışlarını ve ruh hallerini gördüklerinden farklı biçimlerde okumanın mümkün ve gerekli olduğunu fark ettim. Bu fark ediş benim dinlediğim hikâyeleri değerlendirmemde dikkat etmem gereken yeni noktaların açığa çıkmakta olduğunu gösteriyordu. Şöyle ki, tam da Pınar Selek'in Ülker Sokak çalışmasında belirttiği gibi "(...) tanıklıklarımın zihnimde yarattığı duygusal iklim, beni aynı zamanda "suç ortağı" olan arkadaşlarıma güzelleme yazmaya, "özne" olan bir topluluğu "mağdur ilan etmeye itebilirdi" (2007, s. 27). Ancak hikâyelerin nasıl anlatıldığına, ne kadarının anlatıldığına, neden gizlendiklerine odaklanmak değerlendirmelerimde yeni yollar açabiliyordu. Çünkü anlatılan hikâyelerin neden öyle anlatıldığı da yetiştirme yurdu deneyimi olan genç kadınların

kendilerini korumak için örmek zorunda kaldıkları kozanın bir ilmeği idi. Dolayısıyla, hikâyeler anlatılırken devreye sokulan stratejiler de dâhil olmak üzere, yukarıda andığım durumların her biri ayakta kalmanın, mücadele etmenin, hayatı sürdürebilmenin, acıyı yaşamamanın birer izi ya da usulü olarak değerlendirilebilirdi.

Jilet hikâyesinde de böyleydi. Genç kadın, başlı başına bir yaratıcılık faaliyeti icra ediyordu. Ve kendi kozasını örüyordu. Yaratıcılığın hayatını hiç olmazsa hikâyesinde belirlemeye ve kendini korumaya dönüktü. Kendini korumaya çalışırken, belki birçok kişiye tekrarladığı bir ezberi sürdürüyor ama her defasında kendi hikâyesini yaratıyordu. Bu tür yaratıcılık faaliyetiyle tüm araştırma boyunca karşılaştım. Genç kadınlar karşı tarafın kendileri hakkında ne düşüneceğini belirlemek istiyorlardı. Çünkü sıklıkla karşılaştıkları önyargılar, onların da her hâlükârda acımasızca yargılanacakları, dışlanacakları, aşağılanacakları gibi önyargılar geliştirmelerine sebep olmuştu. Böyle davranmalarını gerekli kılan birçok durum mevcuttu. Yetiştirme yurdu deneyimi olan genç kadınların hayatlarında derin izler bırakan, yurt öncesine, yurt yaşantısına ve sonrasına ait birçok mesele vardı. Dolayısıyla, hayat hikâyelerinde dile getirmekten çekindikleri, sakladıkları, yok saydıkları ve henüz kendilerinin bile yüzleşmeye cesaret edemedikleri birçok an(ı) mevcuttu.

Bu durumlar karşısında benim -araştırmacının- hikâyeleri dinlerken aceleci olmam ya da merak duygusuyla hareket etmem henüz kapanmamış yaraları tekrar açabilir ve yıkıcı bir etki yaratabilirdi. Bunları fark ettikçe, araştırmayı sürdürebilmem için yanıtlamam gereken yeni sorular ortaya çıkıyordu: Yetiştirme yurdu deneyimi olmayan biri olarak, bu deneyimi ancak dışardan bilebilecek biri olarak, yetiştirme yurdu deneyimlerinin ne kadarını, nasıl anlayabilir ve ne ölçüde yansıtabilirdim? Bu deneyimin bilgisine nasıl ulaşacaktım? Duyduklarımın ve tanıklıklarımın ne kadarını anlatmalıydım? Dorothy Smith'in söylediği gibi sosyal olarak inşa edilmiş bir dünyayı bilebilmemizin tek yolu onu içerden mi bilmektir? (aktaran. Wolf, 2009. s. 390).

Nihayetinde, çalışmamı sürdürebilmek için tutunabileceğim dal tarafsızlıktan ya da yanlışlar yapma korkusuyla hareket etmekten ziyade, 'bilimsel' bir araştırmanın yürütülme usulüyle araştıranı ve araştırılanı, ürettiği temsille toplumsal algıyı değiştirme olasılığı ve tam da yürütüldüğü anda ve belki sonrasında da araştıranı ve araştırılanı güçlendirme olasılığı oldu. Diğer bir deyişle, tıpkı Selek'in söylediği gibi "... bu küçük alana örgütleyeceğim büyüteç, tüm hayatın ipuçlarının sorgulanmasına ilişkin, daha sonradan sürdürülüp sonuçlar çıkarılacak bir deneyim olabilirdi" (2007, s. 27).

SON: HİKÂYELERİN İMKÂNLARI

Yetiştirme yurdu deneyimi, gördüğüm tüm genç kadınların hayat hikâyelerini boydan boya etkilemişti. Bir yerin, bir mekânın hem kendisi hem de esinlediği duygular kişisel deneyimlerin birer parçası olur (Lupton, 2002, s. 225). Yetiştirme yurdu da genç kadınların hikâyelerinde hem içinde yaşanılmış bir somutluk, hem de esinlediği duygular ve dayattığı anlamlarla bir soyutluk olarak kendini gösteriyordu. Genç kadınlar bu deneyimi çaresizlikle, öfkeyle, isyanla, kabullenmişlikle, haksızlık duygusuyla, yalnızlıkla ve az da olsa mutlulukla anabiliyorlardı. Ancak bu deneyim, genç kadınları mutlak isyan ya da kabullenme konumlarına yerleştirmiyordu.

Yetiştirme yurdu deneyimlerini hikâyelerken, reddetmek ya da kabullenmek konumlarının dışında üçüncü alanlar açıyor ve hikâyelerini buraya kuruyorlardı. Üçüncü alanlar açmalarına, kendi hayatlarına ilişkin anlamlar aramalarına, kendi hayatlarının anlatıcısı olmalarına olanak tanıyan şey, onların yukarıda tartıştığım anlatma stratejileriydi.¹¹ Bu stratejiler, bazen hayat hikâyesinin karmaşıklaştırılması, bazen temkinli senaryoların devreye sokulması bazen de doğruların söylenmeyerek karşı tarafın idare edilmesi olarak görünürleşiyordu. Yukarıda andığım üzere, hikâyelerin dinleyicisi olan bir araştırmacı için bu anlatımları takip etmek sürekli araştırmanın metodolojisine geri dönüp sorular sormayı gerektiriyordu.

Diğer taraftan bu söylemsel stratejiler, yukarıda andığım yetiştirme yurdunun resmi hikâyelemesini baştan sona ters yüz ediyorlardı. Hem resmi hikâyenin, hem de resmi kayıtların oluşturduğu boşluğa ve tarihsizliğe meydan okuyorlardı. Genç kadınlardan dinlediklerim, bu boşlukların geçmişsizliklerin, nedenleri ortaya konmadan gösterilen toptancı sonuçların karşısına, her anına kafa yorulmakta olan bir hayatı, o hayatlarınilmek ilmek örülen hikâyelerini koyuyorlardı. Anlattıkları hikâyeler ve anlatırken başvurdukları yollar, resmi hikâyelemenin oluşturduğu kabuğu kaldırıp altındaki yaraları gösterecek kadar güçlüydüler. Elbette, hikâyeler yaşanmış bir hayatın bire bir kopyası olamazlardı. Tam da böyle olmadıkları için, yaşanmış bir hayatın, ya da tanımı başkaları tarafından ve resmiyetle yapılmakta olan bir hayatın, çoğu zaman boğucu olan havasından uzaklaşıp, taze hava koridorları açıyorlardı. Anlatanlara, geriye dönüp geçmişin kırık dökük parçalarını toplayabilme gücü veriyorlardı.

¹ Bu yazıda hikâyelerinden hikâyeler anlattığım, yetiştirme yurdu deneyimi olan genç kadınlara müteşekkirim. Ve bu hikâyeleri beraberce andığımız, beraber çalıştığımız başka kadınlara da, Gül'e, Aysun'a, Meral'e, Güneş'e, Mehtap'a... ve Mehmet'e de özel bir teşekkürle...

² Doktora Öğrencisi, Sosyoloji Bölümü, ODTÜ,

Araştırma Görevlisi, Sosyoloji Bölümü, Artvin Çoruh Üniversitesi.

³ Bu iki dize, Murathan Mungan'ın Kayıp Kırlar şiirindedir.

⁴ Bu görüşmeler ek olarak, elli genç kadınla da yarı yapılandırılmış görüşmeler yaptım. Bu görüşmelerin bir kısmı, *Nar Taneleri Projesi*'ne, araştırmacı olarak dahil olduğum bir süreçte gerçekleşti. Böyle olunca, görüştüğüm genç kadınların bir kısmıyla iki ay birlikte yaşadım. (www.nartaneleri.com adresinden Nar Taneleri Projesi'ne ulaşılabilir.)

⁵ <http://www.shcek.gov.tr/yetistirme-yurtlari.aspx> 20.08.2012 tarihinde erişildi.

⁶ <http://www.shcek.gov.tr/yetistirme-yurtlari.aspx> 20.08.2012 tarihinde erişildi.

⁷ <http://www.shcek.gov.tr/yetistirme-yurtlari.aspx> 20.08.2012 tarihinde erişildi.

⁸ <http://www.shcek.gov.tr/yetistirme-yurtlari.aspx> 20.08.2012 tarihinde erişildi.

⁹ Burada stratejiler olarak andığım durumlar, yetiştirme yurdu deneyimi olan genç kadınların bedenleriyle kurdukları çetrefilli ilişki, yerleşiklik duygusunu reddetmek için sürekli adres değiştirmeleri, sokakta yaşayabilmek gibi kamusalın kurallarını ve özel alanın korunaklı sınırlarını muğlaklaştıran barınma usulleri, doğruları söylememeyi bir algı yönetimi usulü olarak kullanmak gibi bir dizi pratiği içermektedir.

¹⁰ Yetiştirme yurdu deneyimi olan genç kadınlarla bir süre beraber de kaldığım için hikâyelerini farklı insanlara nasıl farklı anlattıklarını izleyebildim. Buna ek olarak görüştüğüm genç kadınlar arasında kardeş olanlar da vardı. Bu yüzden, kardeşlerin aynı olayları bazen nasıl farklı ördüklerini de izleyebildim.

¹¹ Necmi Erdoğan, bu üçüncü alanları yoksulluk bağlamında tartışır. Erdoğan, N. (2002). "Yok-Sanma: Yoksulluk- Maduniyet ve Fark Yaraları". İçinde *Yoksulluk Halleri*. (ed. N. Erdoğan). İstanbul: İletişim Yayınları. ss. 47-95.

Kaynakça

Freire, P. (2010) *Ezilenlerin Pedagojisi*. (çev. D. Hattatoğlu ve E. Özbek). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Lupton, D. (2002) *Duygusal Yaşantı: Sosyo-Kültürel Bir İnceleme* (çev. M. Cemal). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Randall, W.L. (1999) *Bizi 'Biz' Yapan Hikayeler: Kendimizi Yaratma Üzerine Bir Deneme*. (çev. Ş. S. Kaya). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Scott, J. C. (1995) *Tahakküm ve Direniş Sanatları: Gizli Senaryolar*. (çev. Alev Türker). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Selek, P. (2007). *Maskeler Süvariler, Gacılar*. İstanbul: İstiklal Kitabevi.

Wolf, D. L (2009) Saha Çalışmasında Feminist İkilemler. İçinde *Méthodos: Kuram ve Yöntem Kenarından*. (Der. D. Hattatoğlu ve G. Ertuđrul). İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.

Vaneigem, R. (1996). *Gençler için Hayat Bilgisi El Kitabı: Gündelik Hayatta Devrim*. (Çev. A. Çakıroğlu ve I. Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.